

ئاستىتىكاي خەيا و دىخگىن لەك شىئەرى: (سەد و يەكشەوہ) سەباح ەنجدەردا . . بىتان جەلال

پەشەكى:

(خەيا) ەگەزكى بىنچىنەيى پەكەتەي شىئەرە، شىئەر و خەيا
اىيەكى مەئرىفى مېتافىزىكى دەيان گەيەنەتەيەك و پەكەوہيان
دەبەستەتەوہ، بايەخى ئەم توخمە ھىچى كەمتر نىيە لە توخمەكانى
دىكەي شىئەر، وەك: (واپەت، ناوەرەك، ىتم و لەرىنەوہى مەزىك،
جىھانبىنى، زمان، وپەنە). نووسەر و شاعىرى بلىمەت لە خەياكردن و
خەونبىندا لاپەئەي تازە لە خەياندا دەكەنەوہ، بى خەياكردن و
پەنابردن بى مەملەكەتەكەي مەخاە شىئەرنووسىن و بىرکردنەوہ لە
دەربەينە جوانەكانى شىئەر و مەلەكردن لە ئاسە بىكەتەكەي. شىئەر،
خەياە، بى خەياكردن ژيان بوونى نىيە، بى ئەوہى لە ژياندا
بەننىنەوہ و جوانتر و شكەدارترى بىكەين، دەبەت خەياەكانمان
پەروەردەبەين.

خەيا جوگرافىا و سنوورى ھزر و ووبەرى ھەشيارى ديارنىيە، بى
ھەموو شتەك دەچەت و بە ھەموو كون و كەلەبەرەكانى گەردوون و
ژياندا گوزەردەكات. شوپەنپەي خەي لەسەر لمى مەشك و خەمەمەشى
دەروون و قو و لىتەي كەنار دەرياي ھەست و نەست جەدەھەتەت. خەيا
ئامەرى وپەنەگرتنە و شاعىرانىش وپەنەگرى شارەزا و بە سەلىقەن لە
گرتنى گەشەنىگا و دىمەنەكانى جووہ و بزاونە خەيايەكاندا،
ھارمەنياي مېتەدە جىاجىاكان دەخەنە سەر شاشەي بىننىن و نەست و
ھەستە ناھەشيارەكانىان دەجووونن و گەرم و بەجەشيان دەكەن.
خەيايە استەقىنە، بەرھەمدارە و شكەدارى دەچنەتەوہ، خەيايە
سادەش، يان بە سادەيى دەمەنەتەوہ، يان كەپەي كەمئەندامى
لەدەكەوہتەوہ و ناوونى و لەكچەايى دروستدەبەت.

(ئەلبەرت ئەنىشتاين) گوتوويەتى: (ئەق و لەژىك لە - ئەلفەوہ بى
بى - و لە - بى بى تە - ت دەبەن، بەئام خەيا بى ھەموو شوپەنپەكت
دەبات)1. (فېدەر دىستويفسكى) گوتوويەتى: (واقىع و واقىعەت
واتلەدەكەن ھىچ شتەك دوور لە لووتى خەت زىاتر نەبىنەت، كەچى
خەيا دەتباتە ھەموو شوپەنپەك بە ئاسمانەكانىشەوہ)2. كەوابەت خەيا
ووبەر و بنمىچ و نىشانكار (دال) و نىشانكارا (مەدلوول)
نايگەرەتەوہ و كەردەيەكى بى كەتايىيە. شاعىر بوونەوہركى ژياندەست

و خەیا-اوییه و ناوه-ند-کی له باره ب- و-ناکردنی ژیا-ننووسینه-وه، ب-یه ب- بهاری خەیا-ه-کانیان ده-چنه ناو جه-نگ-کی در-ژخایه-ن و ململان-ی ئازایانه له به-رگریکردن له مانه-وهی خەیا-ه-کانیان ده-که-ن. هه-میشه له ن-وان واقع و خەیا- زه-مینیه-ک هه-یه پ-ی-ده-گوتر-ت (شیعری جوان، نه-نی - شیعری خ-ی نه-نییه)، ب- ئه-وهی ده-ستی بگا-ته داه-نان و توانا-ش-نی، ده-ب-ت خەیا- بکات و له ناو فه-زای خەیا-دا که-رسته-کانی داه-نان بد-ز-ته-وه، چونکه هه-ر خەیا-ه با-ی داه-نانی ب- دروسته-کات تا به-رز و قوو- ب- و چاو له قوو-ایی ئاسماندا په-لکه-ز-ینهی ه-نگاو-ه-نگی خەیا-ی ب-ک- و به چه-مک-ک خه-ون و خه-ونبینه-وه مژار و میت-دی ژیا-نیان ل- ب-سک-ن-ت و ک-ک-گی سرووش و داه-نان به ت-ی خەیا- بچ-ن-ت.

هه-ر ده-ق-ک فه-زا و ه-نگ و ب-ن و ئ-ست-تیکای خەیا-ه-کانی جیاوازه له-گه- ده-ق-کی دیکه-دا و ل-کدانه-وهی جیاوازی-ش هه-ده-گر-ت. کات-ک بته-وت به ده-ق-کی دیکه به-راوردی بکه-یت، چونکه ده-قه-کان خەیا-ن، خەیا-یش له سه-رچاوه-وه به جیاواز تیشکی داه-نانی ل-وه ده-بریسک-ته-وه و ده-ن-رد-ر-ته-وه ب- ناوکی ده-ق و ووا-ه-ته-که-ی پ- بارگاوی ده-کر-ت، ب-یه (ب-رخ-س) ده-یگوت: ئه-گه-ر ده-ق وه-ها خو-ندرایه-وه، که گفتوگ-ی ئه-ق ده-کات ئه-وه بزانه ئه-وه ده-قه (په-خشان)ه، ئه-گه-ر وه-هاش خو-ندرایه-وه که دیال-گی خەیا- دروسته-کات، ئه-وه ده-قه (شیعر)ه و پ-ه له بزاون و مانا و داه-نانه ئ-ست-تیکیه-کان³.

سروش و ئ-ست-تیکای خەیا- له ده-قدا:

سروش-ی خەیا- دوو ج-ره، یه-که-میان: خەیا-کی (داه-نه-رانه-یه) له نه-نی ماده هه-ستکراو و ناهه-ستکراوه-که-نه-وه سه-رچاوهی گرتووه. دووه-میان: خەیا-کی (نووسراوه-یه). دیمه-نه-کان له یه-که-تری نزیکه-کاته-وه، پاشان و-نه-یان ده-گر-ت. دواتر له ئ-په-راسی-ن-کی ته-واو مه-عریفی ده-یانخاته چوارچ-وهی هزر و خەیا-گه-رای، دوا-ی شاعیر ک-ی و-نه-کان له ناو چوارچ-وه-که-دا به ووا-ه-ت و ج-ری جیاواز زگاریان ده-کات و به ش-وهی و-نه-ی شیعری ده-یان نه-ن-ته-ده-ره-وه. له کرده-ی شیعرنووسیندا هه-ر دوو چه-شنی خەیا-ه-کان زیانی نییه، خەیا- له کر-ک و ناوکیدا گه-ان و گه-شت-کی شاراوهی باری ناهه-ستی و ناه-شیارییه له سات و کاتی نادیاردا، ئاماده-ده-ب-ت و که-شوه-وا-ی زه-ین خ-شده-کات. زه-مین به ج-شدانی بیر و ئیحا ده-گونج-ن-ت، خەیا- که-شفی شته په-نهانه-کانی پشت ت-فکرین و ووبه-ره فراوانه-کانی با-به-ته ناهه-ستیاره-کانی ناو گفتوگ- و ململان-ی ئه-ق و ل-ژیکه.

کـښـعـری (سـهـد و یـه کـشـه و هـ) ی سـه باح ټـه نـجـده ر ټـه سـه نی بـ شـیـعـری
پـسـتـم د رنیزمی کوردی ده گـډ ټـه وه. تـیـدا هر دوو جـړه خـیا ټـه کان
هـن، و هـل ټـه خـیا ی دا هـنـه را نه ی ټـو پـو ټـکی زیاتری دا گیرکردووه.
دهـسه ټـاتی خـه ونـبـینه که ی زا ټـه به سـر خـیا ټـه نووسراوه
ئاماده بیه کا ندا.

(شار باخچی ئاڭره‌ی دڭنده‌یه
بڭ ئاڭاڭیه له ئازار و برین زیادده‌کات
دڭمه‌ سهر سینه‌ی شکڭمه‌ند و پڭهاوارت
ئهی گومه‌زی هه‌وڭنی تاج و ڭه‌نگی دڭ
قومرییه‌ک له‌ ناو چوارینه‌کانی بابا تاهیر
تڭردانی ئه‌فسانه‌ی خوارد
به‌ ناوچه‌وانی خانووه‌که‌مان نیشته‌وه
سهرباڭی نان و ئاوه
له‌سهر باڭدا ژبان

ئەقەي بەختى خەوا ۋوۋى حاجى قادىرى كەيى دەسوۋ ۋەندە
ئەر ۋاۋى گاي ناو سەرك دەبەتە
ليستى ناو كەتەبى كەتەبخانەي گەشتى يان نا
چاۋ ناودەندەين دەشتى قوربانى

که هه‌میشه لـووـوـوـوـو له تاسه‌ی سه‌وزبوون و ده‌نگی خـشی‌مام زـراب) ل:

31

و ځنډه:

(شار باخچەي ئاژەي دىندەيە
بى ئاگايە لە ئازار و برين زيادەكات) ل: 31

و اینها:

(قومرييهك له ناو چوارينه كانى با با تاهير
تـر داني ئه فسانه ي خوارد
به ناوچه وانى خانووه كه مان نيشته وه) ل: 31

له هر دوو وټنهي سهره وه دا نموونه ي خه يا ټي نووسراون، شاعير ز ږ ناچ ټه قوو ټايي خه يا ټه کاني و وټنه ناهه ستيه کاني پهرته وازه ي ناکات، به ساده يي خه يا ټه نووس ټه وه، ته نيا (شار) ده گوار ټه وه ناو بوار و کايه ي خه يا ټه ک، که بووه ته (باخچه ي ټاږه ټي د ټنده) و (قومري) یش له ناو چوارينه کاني (با با تاهيري هه مه داني) داني خوار دووه، ياشان به ناوچه واني ما ټه که يان نيشتووه ته وه و بووه ته ه ټي

نووسینی شیعره به ناوبانگه‌که‌ی (حاجی قادری ک‌یی) (به‌ختی خه‌وا‌وو)،
که ه‌مایه‌کی گه‌شی شیعری تاراوگه و نه‌ته‌وه‌ییمان.

و‌ئنه‌ی:

(ئهر چاوی گای ناو س‌رک ده‌ب‌ته
لیستی ناو کت‌بی کت‌بخانه‌ی گشتی یان نا
چا و ناوده‌ن‌پن ده‌شتی قوربانی
که هه‌میشه ل‌وو‌ئ‌ژه له تاسه‌ی سه‌وزبوون و ده‌نگی خ‌شی مام ز‌راب) ل:
31

ل‌ره (چاوی گا) چه‌ندان و‌ئنه‌ی ج‌راوج‌ری ته‌ج‌ریدی پ‌که‌ه‌ناوه،
خه‌یا‌ه‌کانی ئا‌ز و فره‌مانان، میت‌دی ئه‌فسانه و هونه‌ری ش‌وه‌کاری
و م‌ژووی پ‌که‌وه‌گر‌داوه، بیرنراو و نه‌بیرناو یه‌ک پ‌که‌ه‌ته‌یان
هه‌یه. باب‌ه‌تی هه‌و‌نکردنی چه‌ند م‌زار‌ک ئاشکراده‌کات، (چاوی گا)
ه‌نگی ه‌شه، گر‌یداوه به م‌و‌ژه ه‌شه‌ی مام ز‌راب، له چاوی گاوه
خه‌یا‌ی ف‌یوه‌ته‌سر ئ‌ژانی مندا‌یی، که له قوتا‌بخانه له کت‌بی
ئه‌لفوب‌ی کوردی (ئ‌براهیم ئه‌مین با‌دار) م‌و‌ژی مام ز‌رابی
خو‌ندوو، هه‌ر له‌م خه‌یا‌ه‌ش چوو‌ته‌لای هونه‌ری ش‌وه‌کاری و‌ئنه
ته‌ج‌ریدی‌ه‌کانی: (سلفاد‌ر دالی) که له چاوی گاوه دیمه‌نی فره
مانایی و هاود‌ژه مانایی خو‌قاندوو، بووه‌ته‌مایه‌ی به‌کاربردن و
به‌هه‌مه‌ن‌ان. ه‌نگ‌ت شیعره به‌ناوبانگه‌که‌ی شاعیری عه‌ره‌ب: (علي بن
الجه‌م) ی‌هات‌ب‌ته‌وه‌یاد به‌ناوی: (عيون الم‌ها)، ئه‌م شیعره پ‌یه‌تی
له ئه‌فسوون و نه‌نی‌جوانی و فانتازی‌ی خه‌یا‌کی به‌پیت و
جیهان‌بینی ئ‌ش، ته‌نیا له چوار د‌ره‌کانی ک‌تایی ئه‌م شیعره، که
نموونه‌ی خه‌یا‌کی دا‌ه‌نه‌رانه‌یه، (ده‌ق) وا‌ایه‌ب‌ش‌قه و
ل‌کدانه‌وه‌ی دیکه‌ش، که له‌وانه‌یه له ئ‌اینده ئ‌ما‌ژه‌ی که‌شفه‌کانی
بدات.

(ب‌ پ‌که‌ه‌تنی و‌ئنه‌ی شیعری The Poetic Image هه‌ر دوو ه‌گه‌زی زمان
و خه‌یا‌ کارل‌ک‌کی ک‌یما‌گه‌رانه له‌ن‌وانیاندا ده‌ساز‌ت، له ووبه‌ری
ئاو‌ته‌بوونیاندا ه‌ز (فیکر) ئ‌اماده‌کاری پ‌شوه‌خته‌ی خ‌ی کردوو، ب‌
ه‌ز ه‌یچ و‌ئنه‌یه‌ک له خه‌یا‌دا دروست ناب‌ت، ب‌ و‌ئنه‌ش شیعر کام‌
ناب‌ت، (زمان) یش ه‌کاری به‌رجه‌سته‌کردنی و‌ئنه‌کان له‌ئسته‌ده‌گر‌ت،
ئه‌مه‌ش ئه‌و تی‌ره‌یه که: (ئ‌رست‌) له‌باره‌ی پ‌که‌ه‌ته‌ی و‌ئنه‌ی شیعری
خستوو‌یه‌تیه به‌ر دیده:

و‌ئنه‌ی شیعری ه‌ز + زمان + خه‌یا

و نه شیعریه کان جهسته و ځح و جهوههري دهقن، هېچ کام له دهق ځه وایي و تهنډروستی ب ځ ناگه ځتهوه، مهگر له بنياديدا چهند و نه يه کی شیعري ج ځگای ځی نه کردب ځتهوه) 4. ئهركی ځهیا له کاره داه ځنراوه کاند ا ئهرك ځکی ناوه نډگیره، به ب ځ گهرمکردنی ځهیا و ج ځشدانی، ههسته دیار و نادیاره کان ناچنه ژ ځربا ځی دروستکردنی پیت و ه ځ، ئه مانیش شاعري به ئهزموون و فیکر ځ ځشن زوو ههسته کانی ده بنه هاوکار و پا ځپشت ب ځ اوکردنی ځهیا ځه کانی. مهزانندی (تهوزیفکردنی) کلتووری کوردی له دهقه نو ځخوازه کانی شیعري کوردی، هههندی جیا جیای وه رگرتووه، له شیعري: (ک ځشك) بهو ځهون و دیده ځهیا ځاویا نه يه وه چووه ته ناو ک ځشك و چهند پاژ ځ له شیعره کی له گفتوگ ځی ناو ک ځشکوه گواستووه تهوه:

(پیاو ځ به ناوی نالی چووه ک ځشکی میرنشیني با بان

کس لهو ځ نه بوو

کس لهو ځ نه ما بوو

له پ ځناوی ځهون بینن ځ ما يه وه

سهري له ناو په نجهريه ک دانا و ځهوت

به یانی وه ک هه موو به یانییه ځوو له ځره کان

زوو له ځه و ههستا

له سر گردی به ران بهر ک ځشك

دره ختی هفت بهري ځواند

به سالمی گوت به هه بییه ب ځ بمبوور ځ ز ځربه ی ژیا نم

له ځووانندی ئه و دره خته به ختکرد و ناوی هفت ج ځگم ه ځنا يه وه سهري

به چی ده چ ځ و ده ب ځته چی

که یاداشتی بزربوونی دوازده سواره ی مهربوان

له تو ځک ځی میوه کانی نه نووسر ځتهوه

ده نا در ځیه وشکی کهن درهخت نییه) ل: 69

هه ځچنینی هزري کلتووری (به شه زیندووه کی) له ئه ده بیاتی کوردیمان به گشتی و له شیعري کوردیمان به تایبه تی، داه ځنانی ئه م ځی نووسر و شاعیران نییه، ده م ځکه ئه و کردار و خولیا يه هه بووه، هر شاعیر ځ به ج ځر ځ وزه ی ځی ب ځ ب ځستکردن و هسه نگرایی خستووه ته ناو پر ځزه که يه وه و قسه يه کی ل ځکردووه.

ئو دهقه، (ک ځشك) به دید و ځهیا ځکی تهواو جیاواز دا ځ ځراوه، ل ځره شاعیر زمان و ف ځرم و مه بهسته کلتووریه کی به چاود ځریه کی ز ځره وه خستووه ته بهر خزمه تکردنی (مه بهست)، که ئا مانجی شاعیر ت ځیدا جیاکاری بینینه له کلتووره ک ځن و تازه کانی میلله ته که مان.

لهم ده قه دا ته جاوړی کاره دیک مانتاری و ئرشیفیه کان کراوه، به زمانى نو و جیهانبینی فراوان و فرمى پته و چوونه ته خرمهت کاراکردنى کلتور و نیشانکاره کان ته و او دوورن له و مانا به خشییه نیشانکراوه کان به تمان لپان نزیکبینه وه.

مه زاندى کلتور ته نیا شک دارکردنى کلتوره که نیه، به کو دنیایه ک مانا به خشی له دیدگه مان ده خر شندت، واده کات به چاوی فله سه فیه وه سه یری که سایه تییه کلتوریه کانمان بکه ین و وانه و واتای نوپان لوه فریبین. (نالی) و (حبه بیه) لره ته نیا دوو که سایه تی نین، یه کیان شاعیر و ئه وی تریش دخوازه که ی، هه نده فله سه فیه کانى په یوه ندی نوانیان گرینگه، که دنیابینی و ژیانندستى و مر قایه تییه.

چوست و چالاککردنى کایه ی ئه ند شه و جوو لاندنى به هه موو لایه کدا ئه رک کی دیکه ی خه یا ه، ب ئه وه ی جوو ه و ه ز کی دینامیکى به هه ست و نه ست و زه ینه دامرکاوه نیشتووه کانى ناو خولگه ی ئه ند شه ببه خشین، ده ب ت خه یا چالاك خى بنو ندت و هه موو جره هه سته کان بکه ونه خپان، چونکه خه یا دیدگه و بیره وه یری تیژتر ده کات. له گای هه ستى بینین و گو گرتن و ئاخافتنه وه ناوه ندك له خه ون و خه یا ه وایى به ده روون شنى خود ده دات بچ ته ناو گه شتى چینه وه ی خه یا.

(پاسترناک) پپوایه له بنچینه دا شاعیران لان، توانای قسه کردنیان که مه، له گای گو چکه و چاوه کانیا و نه ی خه یا ه کانیا به رجه سته ده که ن، له گه سروشتدا دووانه یه کی نا ه شیارى و نامیتا فیزیکی هاوبه ش فراهه م ده که ن، که کارى ئه وه ب ت وه ک مات و دینه م یه ک هه میشه ه ز و وزه بداته سه رووی خى، که هه ست و نا هه سته ئاماده کراوکانى خوده ج ش نه ره که یه: 5

(و ت ت ك له شه کدا که نامه ی

جه نگاوه ره کانى ده بووه م ئرووی ناوانان له ئاگر ك نه وه ك بكوژ ته وه ق زاخه یه کی نه ترووکاوی برده وه سوو ی ژیا نى جه لالى میرزا که ریم له و به یانییه ته و او بوو که برایه کان

کفنیان ب دره خته مه ست و به رداره کانى هه ول ر ده ب ی کفن له و کاته دا دوو ه نگ بوو

کفن له و کاته دا گیرفانى هه بوو

ئیدی هه و له ژووره که یدا ج گ ک ک ی نه کرد) ل: 14

کات ت ك ه ش و نه ست ته و او ده ه نج ن له ده وروبهریاندا، س ز کی ئه فسووناوی با ی ده ک شى به سهر سه رجه م کایه مر ییه کاند ا فره مانى

بـزاق و چوستکردنی دهدات. ناخ و خـیا بـ ئاماده بووان و بهرهمهـنـانی په چه کردار، شاعیر چالاکانه خـیا هـکانی به سهر چند پاژک له بابه تی ئهم دهقه دابه شکردووه، هر له کـچکردنی (جهلالی میرزا کهریم) له هـولـر و ئاشوویی شهـی ناوځ و دروستبوونی که شوه وایه کی نائارام و بـهووده یی و ژیان اوهستان و کاره ساته جهرگبـه کان، هـموویان گهشتی خـیا بـ به سهر یه که یه که ی و نه کانی ناو ئهم دهقه، که مـرکی شاعیر کی خـیا دـهـوـمه نـدن، له هـمان کاتدا کاردانه وهن بـ ئه و ووداوانه ی لایه کی هاوکـشه ی خـیا دـه گـرنه وه. چـن خـیا بـ ئه و چرکه شیعریانه دهقـزـته وه، که شاعیر تـیا ندا په یوه ندیه کی استه وځـی به کارتـکردنی نـوانیا نه وه هـیه؟ فه زای خـیا بـ فراوانه و چه ندان تهنی دره وشاوه له سهر شـوه ی گـردیلـه ی خـیا بـ بچو و که کان له و ناوه نده دا به ریه کده که ون، له ئه نجامی کـی ئـپه راسیـنه هاـمـنـیه کانی ناههستی و نا هـشپاری ناو کایه ی دهق. چه ند چرکه شیعریه کی ئاماده (لحظة شعرية) دهست شاعیر ده که ون و خـرا هـسته کان بـ زگار کردنیان له و ناوه نده خرـشاوه دا ده یانخه مـنـن، که جیوه ئاسا هـنده تیژ و سرک و خزن زوو له ناو زه یندا دهسته مـم ده کـرن، ده بنه ئه و و نه شیعریانه ی که له مندا دانی خـیا بـ هـوه پیتـندراون و به شـوه ی کـریه (و نه ی شاعر) چا و بـ ژیان ده ترووکـنـن، (تـبـفیلیا (Topophilia) کی خولگه یی و کـشکار ده بینـت له فراوانکردنی و ووپـوی خـیا بـ ناو دهقه خه ونینه کان) 6.

(به و نیاز په نجه ره که م کرده وه)
 با بـته ما هـکه مه وه که مانچه بژه نـت
 درخت گـرانـیـبـژ و خاووځـزانـیش کـرس
 که لوپه لیش گوـگر
 ئه سته مه له ما کدا ده نگ ئاواز نه سکـنـت
 کا تژمـری هـواسراو
 کات نه کاته ئاده میزاد کی درـزن و فریوده ره
 مـم له هـموو په نجه ره ی ژووره کانی ما م داگیرساندووه و گـرانی
 ده م
 سـاو له ئاـی وـا ته که م سـبه ره کانی تـکه نه کرد
 به اختیار زـوهر گوـی سـه ربه سـتی له دهستی نـزیک خسته وه
 له کـا نه کـانـدا بـاوی کرده وه
 دره نگ گه یشته ما ی خـی
 بـنی تـدا نه ما) ل: 107

(کاتژمځر) ناوښانی ټو شیعريه هر به مهبهست ټم ناوهی
هه ټژاردوو، که هه مایه به کات (الزمن)، به هر سه جریه وه
ټ ابردوو، ټ ستا، ټ انه بردوو، ټم شیعريه ناوهر ټ که کی دوو مزار
ده ټ که ټ.

یه که م: کات و ټو ماوه یی که کاره کانی ټ دا ټه نجامده در ټ، یان
ټه نجامدراوه، یان ټ ستا کاریگریه کی دهرده که و ټ.

دووهم: غریبی و گه ټ انه وه به ټ ټ ټ زانی ټ ابردوو (الحنین الی
الماضي). خه یا ټ په یوهسته به کات و کردار و شو ټن، ز ټ ترین چه شنی
خه یا ټ که شاعیران خولیا و هه گری ببن، ټو ټ ووداوه خه ش و
ناخه شانه یه له ټ ابردوودا ټ وویانداوه و کاریگری به سهر زهینی
شاعیره که ماوه، له شو ټ کدا به ج ماوه و وه کار ټ کی له ده ستچوو
حه سره تی به هه ده که ش ټ.

شاعیر: (گو ټی سهر بهستی) ی (بهختیار ز ټوهر) ده کاته پرسی خولگهی و
له و ټ وه پهل به بیر هه نانه وه له ټ گای خه یا ټ گه راییه که، به سهر ما ټ کی
هونه رد ټ ست و ده نگی گه رانی ټ ټان و خودی شاعیر ټ که، که خاوه ن
شیعريه که یه هه مای شیعری به رگری و بهر خودان و مانه وهی
نه ته وه یه که، ده هاو ټ ټ و بنیادی ده قه کی ټ دروستده کات.

دیمه نه خه یا ټ ییه کان پکه وه گره دراون و سهر برده یه که، له شار ټ کی وه که
سلا مانی و له زه مهنی (بهختیار ز ټوهر) و بارود ټ خی سیاسی ټو
سهر دمه ده گه ټ ته وه، ټا هه که به به سهر چوونی به نی خه شی گو ټی
سهر بهستی ده که ش ټ، که خاوه نه کی ټر به نی نه کرد، ټو گو ټی هه مای
ټ ټی سهر به خه یی و ئازادی نه ته وهی کورده، به نی به سهر هه موو کوچه و
که ټانه کانی شار پرزا، به مام شاعیر نه یوانی به د ټی خه ی به نی
بکات، به یادی ټو شیعريه ټ ټ زانی ټه م ټی باری سیاسی ده هه ټ ته ناو
گرته و دیمه نی ټه م که مان و به ټ که که شیه که مهبهسته کی ده داته
خو ټ نه رانی.

شاعیری (سهد و یه کشه وه) له ز ټ رینه ی ده قه کانی ناو ټم که شیعريه دا
به هه ناسه ی غریبی و ئاخ هه که شان به ټ ابردوو ده قه کانی هه نگه ټ ټ
به نه ستالیژیا کردوو و ټیدا له بهر جهسته کردنیان هه گاژ ټ بوون ټ کی
ههستی و هه شیری ساغبووه ته وه.

چن خه یا ټ پده گات و فشارده خاته سهر کرده ی چالا کردنی م شک و
دهرهاو یشته کانی له ټ وانگی زهین و نهست و حه تی نا هه شیرییدا، چ
ټ ټ ټ ټ وه رده گره ټ؟

له شیعری: (سوپاس) ټو و ټه شیعریانه ی له ده قه دا هه ن پمان
ده ټ ټ بوونی (ټ ووداو) به دروستبوونی (فشار) چه ند گرینگه، که
خه یا ټ له کرداره دا چه شنی پهین و کیمیا یه به پیتکردنی زهوی و
ز ټ ربوونی به ربووم.

(باران له ده‌رگای زه‌مین ده‌دا
 گیای ښووخ‌ش لای ده‌کاته‌وه
 که‌رو ښک‌ک ده‌چ‌ته ن‌زیکي
 سم‌لای له‌سهر و پرچی ده‌سوو
 سوپاس ب‌ نان و نمه‌کی خودا
 به د‌ک به ښ‌گاوه ده‌وات
 که د‌ له د‌دانی له‌دوا نییه) ل: 16

ه‌زی پا‌نهری (ووداو)، فشار ده‌خاته سهر بیر و ه‌ش و ښ‌کیان
 ده‌خات ب‌ خ‌ه‌کوتانه ناو ب‌واری گه‌وره‌کردنی خ‌یا و له ئه‌نجامی
 ئه‌و ته‌وژم و فشارانه، خ‌یا ده‌ته‌ق‌ته‌وه، چونکه له د‌خی ئاسایی و
 چه‌قبه‌ستوویدا خ‌یا‌ه‌کان به‌ر ه‌ش و نه‌ست و حا‌ته‌ته نا‌ه‌شیاره‌کان
 ناکه‌ون، ده‌ب‌ت به‌ریکه‌وتن‌ک و و‌ب‌دات تا خ‌یا‌یش گورجوگ‌ښ‌ ب‌ت به
 به‌رکار و فرمانی خ‌ی بکه‌وت.

تا (باران له ده‌رگای زه‌مینی نه‌دا) هیچ کردار‌کی زه‌ینی له‌سهر
 دروست‌بوونی و‌ن‌ه‌ی د‌ری دووهم (گیای ښووخ‌ش لای ده‌کاته‌وه)
 دروستنه‌وو، ووداو (باران) و (گیای ښووخ‌ش) ئه‌و فشاره‌ش ده‌ب‌ته
 ه‌کاری ل‌کردنه‌وه‌ی باران، پاشان خ‌یا له د‌ره‌کانی د‌واییدا
 فراوانتر و زنجیره‌یی پ‌که‌وه ده‌به‌ستر‌نه‌وه، ب‌ ه‌کاری جوو‌اندنی
 خ‌یا، ده‌ق له بنیادی ناوه‌وه‌ی خ‌یدا ئه‌و سیستماتیکه‌ درامایه
 له‌ده‌ستده‌دات، که ب‌ گ‌ښ‌انه‌وه (السرد) حا‌ته‌ت‌کی پ‌ویسته، یه‌ک‌که
 له ه‌کاره سهره‌کیه‌کانی مانا به‌خشی له ده‌قدا.

بنیادنانی ده‌ق، کرده‌یه‌که هم‌یشه به کراوه‌یی ک‌تایی د‌ت، هیچ
 ښ‌ته‌یه‌ک له‌ناو و‌ن‌ه‌ی شیعری به دانانی (نیهاد) ب‌ (گوزاره)، یان
 به‌پ‌چه‌وانه‌وه، مانای ته‌واوی نادات، ده‌کر‌ت ده‌ق به‌وه ب‌چوو‌نین
 پارچه‌یه‌که له کریستا، پارچه‌ی ب‌چووک‌ی دیکه‌ی ل‌ که‌م‌بووه‌ته‌وه، ئه‌مه
 ب‌ ناوه‌ندی ئه‌و بیر‌که‌یه‌مان ده‌بات، که گوزارشته شیعریه‌کان
 ته‌واو‌بن، یه‌ده‌گی ده‌رب‌ینه په‌خشانیه‌کان ده‌ستپ‌ده‌کن، واته: شاعر
 له ده‌قی ئه‌ده‌بیدا به ته‌نیا گوزارشت‌ب‌ نییه، په‌خشان هاوکاری
 گوزارشت و ده‌رب‌ینه‌کانی ده‌کات، ب‌یه: (ت. س. ئیلی‌ت) ده‌یگوت:
 (مه‌حا‌ه به پ‌ی و به ته‌واوی به زمانی شاعر ئه‌و ده‌قه بنووسم، که
 ده‌مه‌وت ته‌واوی بکه‌م) 7.

هر وه‌خت‌ک ده‌ق ه‌زی کرانه‌وه‌ی ب‌ خرایه سهر پشت و سهر به‌ستی خ‌ی
 له گوزارشته خ‌یا‌یه‌کان وه‌رگرت، شاعر وزه‌ی له خ‌یا پ‌ده‌گات،
 خ‌یا ب‌ ته‌واو‌کردنی بنیادی چوارچ‌وه‌ی خستنه‌ناوه‌وه‌ی ده‌ق په‌نا ب‌
 (زمان) ده‌بات وه‌ک گوزارشت، جا به شاعر ب‌ت، یان په‌خشان، یان
 په‌خشانه شاعر، له‌م حا‌ته‌دا باز نه‌کانی خ‌یا ش‌پ‌لده‌ده‌ن و له‌گه‌

میکانیزمی کارل کردنی هسته‌کان، گوزارشتیش ئه‌قه به‌دوای خ‌ی دروستده‌کات، تا بنیادی دهق ده‌نووسر ته‌وه، چه‌ندان جار شاعیره‌که ئه‌قه گوزارشته‌کانی ده‌گه‌ت، ووبه‌ری دهق ده‌ب ته‌ ئام‌زگری چه‌ندان و‌نهی خ‌یا‌ی ته‌واونه‌کراو.

(سوپاس و دروود ب‌ ئازاره‌کانی ژیان
مر‌ف دوای مردن

پ‌ویستی به‌چوونه به‌هه‌شته

ج‌گه‌له بباته بن دره‌ختی ئوم‌د و نه‌مری
میوه له شک‌مه‌ندی دوای زه‌رده‌خه‌نه زیاتر نییه
خودایه ئاگر‌کم ب‌ ده‌ستنیشان بکه
چاوی هه‌موو بینینه‌کان بنووس‌ت
د‌م ده‌تو‌نمه‌وه و گو‌ایه‌ی ده‌بم
مردووه‌کان به‌چ ش‌وه‌یه‌ک ده‌گه‌نمه‌وه سه‌ر زه‌وی) ل: 80

شاعیر خ‌ی له پراگماتیکی دوورده‌خاته‌وه، به‌دوای بازنه‌یه‌ک به‌ناو
ئه‌وی دیکه چووه‌کان ده‌که‌و، له‌هر و‌نه‌یه‌کی شیعر و‌نه‌یه‌کی دیکه
دروستده‌کاته‌وه، تا ده‌گاته و‌نه‌یه‌کی خ‌یا‌ی گه‌وره‌تر، پ‌ش ئه‌وه‌ی
پشووبدات، سه‌رله‌نو‌ خ‌یا‌ی ده‌یباته‌وه ب‌ شو‌ن‌کی دیکه. له‌و‌ش
بازنه به‌ناویه‌کترچووکان ده‌کاته‌وه، تا ک‌تایی دهق ده‌ب ته‌ خاوه‌نی
چه‌ندان بازنه، ب‌ئه‌وه‌ی دهق له‌ووی بنیادنانیه‌وه ته‌واوب‌، جا
له‌و پاژه شیعرییه‌ی که ته‌واونه‌بووه، بزانه خ‌یا‌ی چ‌ن ب‌ شو‌ن‌کی
دیکه و مه‌به‌ستی دیکه‌ی جیاوازی ده‌بات:

(کاکه‌ی فه‌لاح به‌پشوویه‌کی ئارامه‌وه له‌سه‌نگه‌ردا هاته‌ده‌ر
نه‌خت‌ک‌اما و گ‌ه‌پانی به‌رده‌می کرده به‌رده‌نو‌ژ
به‌قوو‌ایی و‌نه‌ش و سپیه‌کانی خ‌یدا هاتووو
قه‌مه‌که‌ی به‌ئه‌سپایی له‌سه‌ر شووشه‌ی لامپا دانا
به‌ره‌و گ‌ه‌هه‌نگاوی خ‌شکرد
گ‌ه‌سه‌نگه‌ری ش‌شگ‌انه
نووسینه‌کانی وومه‌تی ک‌لیش بزه‌ی واتادارن) ل: 80

ئه‌و کات شیعر ش‌وه‌ی خ‌یا‌ی میکانیکی وه‌رده‌گر‌ت، ئه‌گه‌ر له
جوو‌ه‌کردن‌کی هه‌میشه‌ییدا ف‌رمه‌ه‌کرا ب‌ت، ده‌قی: (خ‌یا‌ی میکانیکی)
ئه‌و ده‌قانه‌ن به‌هه‌موو لایه‌کدا نه‌ست و هه‌ستی نا‌ه‌شیاری ب‌او
پ‌ده‌که‌ن، چه‌ندان و‌نه‌ی ج‌راوج‌ری خ‌یا‌ی دروستده‌که‌ن، پاشان
ده‌گه‌نمه‌وه چه‌قی مه‌به‌ست (ناوه‌ر‌کی دهق)، ئه‌و مه‌به‌سته ئه‌وه‌یه،
ناوه‌ر‌ک‌کی پان و به‌رینه، هیچ نیشانکار و نیشانکراو‌کیش ت‌یدا

جڳای نا بڙ ته وه، تانوپڙ یه کن له یه کتردا جیا بوونه ته وه و به دواى یه کترکښکړدن ناگه ښن، ته نیا خه یا بینیه ده توان ټ وزه شاعر بهرو ئو مه دایه ببات، شاعیران تښیدا له خولگه یه کی کراوه فرجه مسر مانا دروستده کهن و ده یانخه نه ناو بهرگی خه یا ښی و په خشیانده کهن.

ئنه دازه ی بنیادنانی دهق لای: (سه باح ټ نه جده ر) پلاندان ښی پښوخته ی ښ نه کراوه، ټ استه وخ ټ و سرووشنام ټ ز ده چ ټ ته ناو که شوه وای شاعر و ډخ ښ خ ټ شکردنی خه یا ټ ده ټ ه ټ خ ټ ښ ټ، پشته ستن به و چرکه ئیلهام به خشان ی له گه ټ خ ټ ی ده ی ټ ښ ټ ووبهری سرگرمی و که ټ که ټ ه ټ بوون و خر ټ شان دنی ناخ و ه ټ او یسانی هه سته کان، ئه مه ش له لایه ک ټ بار ټ کی پښه تیغه، شاعیری قا ټ بدا ټ ښی ل ټ پروه رده نه بووه، شاعر نوو س ټ کی حازر به دهستی ل ټ ده ر نا چ ټ، له لایه کی دیکه شوه بار ټ کی ټ گه تیغه، ز ټ رجار خه یا ټ ده یگه ټ ښ نه وه ناو ئو بواره خه یا ټ او ییه ی چه ند جار ټ کی دیکه له هه مان شو ټ ښدا و ټ نه ی نریک به و ټ نه کانی پښووی ل ټ چنیوه، ښ یه ف ټ رمی هه ند ټ ک له خه یا ټ نه کانی به یه کتری ده چن، هه مان م ټ رکی شاعری ک ټ نی پښووه دیارده ټ، له جیاتى: (کاکه ی فه للاح) هر ناو ټ کی دیکه شی دانا بایه، هیچ له و ټ نه ی خه یا ټ ه شاعریه که ناگ ټ ټ، واته: (کاکه ی فه للاح) ده ټ ته هه موو ناوه کان.

(خه یا ټ ی کراوه، وه ک ده قی کراوه (النص المفتوح) وایه، لهو ساتان ی شاعیر ده یه و ټ که رسته کانی بنیادی خه یا ټ ه شاعریه کانی به که رسته ی هونه ری دیکه ده و ټ ه مه ند بکات، په یوه ندیکردن و سنووردارکردنی سرووش و س ټ زی ببه ز ټ ښ ټ و بچ ټ ته ناو خولیا و هز و ویست ټ کی هونه ری شاعری تازه وه، خ ټ ی ښ ناو م ټ رگ ټ کی سه وزتر و ته ټ تر بخز ټ ښ ټ و چ ټ ټ بگ ټ ټ، په نا ښ پاشخانه ټ ښ نبیرییه که ی ده بات، ده بینین ده ست ښ خه یا ټ ی میوزیکی و گ ټ رانیگوتن و تابل ټ ک ټ شان و شان ټ گه ری و فیلمسازیی ... تاد) 8. ده بات، چه مکی مه عریفه گه راییه که ی هاوکاری ده کات، به و که رستانه ده چ ټ ته ناو خولگی خه یا ټ ی نو ټ ښ ه ټ نانه کایه ی و ټ نه ی شاعری نو ټ.

جار هه یه هر یه ک لهو هونه رانه به جیا سوودی ل ټ وه رگرتووه له مه زان دنی شاعر ټ کیدا، جاریش هه یه چه ند هونه ر ټ ک پښه وه له دروستکردنی په یوه ندیه خه یا ټ ییه کانیدا ناو ټ ته ی یه کتری ده کات، په لکه ز ټ ښ نه یه ک له هونه ر له ش ټ وه ی خه یا ټ ی شاعری له فه زای دا ه ټ ښان و فانتازیا دا پښکد ټ. نمونه له شاعری: (د ټ ته نگى) ده بینین له و ټ نه شاعری: (حه مدی) شاعیردا ز ټ ر جوان په لده هاو ټ ټ ښ: (کاو ټ س ئاغا) ی لاوکب ټ ټ و له دوو و ټ نه ی شاعر و هونه ری گ ټ رانی و لاوکب ټ ټ ښیدا تابل ټ یه کی (و ټ ټ ه یی-هونه ری) ده خو ټ ق ټ ښ ټ، ټ استه دوو و ټ نه ی خه یا ټ ی له یه کتر جیان له ټ ووی ناوهر ټ کدا، به ټ ام ده ق ټ کی کراوه ی ښ فه زای

شيعره كه هـخساندووه. جـگاي كه رستهـي هـونه ريشـي تـدا بـبـته وه و
په نـجـرهـي ده قـهـكهـي به سـهـر پـشته وه و اـكـردووه.

(هر هـگـايـهـك و هـوونـكـي به دواوه يـه
و هـپـشه ده تـگـه يـه نـته قوـو اـيـي گـيان
دواي له دا يـكـبوونـي حـمـدي
خوـن له ناخـي چـ هـژا
زهـوي به شـهـونـم تـه بـو
هـژ نيـوهـي تـه مـهـنـي به ديار زهـويـه وه اـدهـوستـت و دـادهـمـنـت
شـتـك بـدز هـته وه
نـه يـد زـيـه وه
له ئا و ابووندا دـته نـگـيـه كـانـي به دي ده كات
هر كـ دـم بـه نـجـنـت
خانـمي شـيـعـر و هـهـولـر و نهـواي كوـسـتانـان خـا خـا ده ملاوـنـه وه
كاوـس ئا غـاش مـهـتم له مـهـرگ بـه وهـرده گـرت
گوـ له داسـتان اـبـگـرم
شـكـي خـودا له دهـور و پـشـتم ئا يـه كه هـهـدراو
سـهـري به سـهـر بـرينـي قـوربا نـيـه كـانـدا ده كـشـت
چاوي بـهـداري و نهـسـرهـوتـن دنـياي پـيشـانـدام) ل: 90

له چركـي هـهـشـياري و خـلـلـكـتر از اندنـي خـهـيا هـكانـي، دهـچـته باري
ئاگايـي و هـهـسـتـكـردن به دهـور و بهـري، بـه لاوانـهـوي خـي له هـمـر
گريـمانـه يـه كـي دـشـكانـدنـي، پـهـنا بـه شـيـعـر و هـهـولـر و كوـسـتانـان
خـا خـا دهـبات، (گاسـتـن باشـلار 1884 – 1962 له بـيردـزهـي (فـانـتـازيـاي
شوـن) دا گوـتـوويـه تـي: (شوـن پـه يـوه نـديـه كـي اسـتهـوخـي باري سا يـكـلـژي
و نووسـهـر دهـرده خـات، ئهـو شوـنـهـي هـمـيشـه حـزده كات له ناويدا به
خـهـيا، يـان له اسـتـيدا بـژيـت و هـمـيشـه فـيـكـر و زهـينـي له سـهـره و
خـشـيده وـت) كه (هـهـولـر) ي شاري شاعـيره، ئهـمـه بهـو مانايـه دـت،
خـهـيا هـووي ئاگايـي و وشاريـيش دهـيـگر تـه وه، هـهـموو خـهـيا هـكـ ته نـيا
وهـم و سـهـرا بـكـي ته مومـژاوي نـيـه، بهـكو هـكـار كـي زـينـدووه له
(تـبـفـيلـيا – Topophilia) كه هـمـيشـه گـهـانـهـويـه بـه ئهـو جـگـايـانـهـي
له دهـروونـدا به نـهـمـري دهـمـنـه وه) 9.
زماـنـي خـهـيا له دهـقـدا:

(مالارمـه) دهـيـگـوت: (مـن به قـهـاي پـهـايـيني (زماـن) م، خـم دهـپـارـمـم،
هـمـر وهـخـتـك ژهـنـگوژار بـنـيشـت، گـهـانـهـوش بـه كـار هـنـانـي زماـنـي هـهـز
دهـرگـاي قـهـا پـهـايـينه كـه مه) 10. زماـن له ناو كايـهـي شـيـعـردا هـهـز
و درهـوشـانـهـوي دا هـنـان و هاوسـهـنـگـا گـرتـنـي هـهـموو بـنـهـما و مـهـرجه كـانـي

شيعر نمايشدهكات، گرینگی و کاریگهريهكهی له دهغدهغهدانی
خهیا دا فراوانتر و چوست و چالاكتر په دهسته نیت، بیه وروژاندنی
خهیا، بهه زبوون و پاراوترکردنی زمانی له وه به دهستدیت، به
ئه زموون سهلم اندراوه، تا زمان کاریگهريه په زه تیغه کانی
بکه ونه کار، شيعر توانای خنو کردنه وهی له وشه و دهسته واژه و هه ما
و زانسته زمانیه کان به گشتی، ده وه مه ندر ده بیت و کارا تر د خ ب
نه شونمای پش و کارت کردن له نوانیاندا گهرمتر ده بیت.
هر ده ق کی هونه ریی به (شيعر) هوهش، دوو ئاست په شک شده کات.
یه که م: ئاستی هه وابه خشی.
دووه م: ئاستی هه وابه خشی.

ئه وهی دووه میان به نا استه و خ ووما ی زمان ده کات، بهرگ ک له تم
و دیده نا شنی پیشانده دات. ئه وه ما گه راییه، شر قه و شیکردنه وهی
ده ویت، هه موو جار ک به ئاسانی نا گه یته ئه واده یی بتوانیت
ک ده کانی هه ما کان بکه یته وه، سحری سحر بازه که به تا بکه یت، بیه
له ده قی هه وابه خشی، خو نهر هه ند کجار هه خنه گرانیش، دوو چاری
سهر ئه شوی نات گه یشن له مانای هه ما کانی ناو و نه شيعریه کان
ده بن، ب کجاریش هه دمه و به دحا یی بوون ده گاته دخی بزاری و
دهسته گرتن له گه ان به دواي مانا به خشین، ف دانی سهر تا پای
ده قه که.

زمان له ده قی: (سه د و یه ک شه وه) دا، به هیچ ک ج ک له سهر ش وهی
زمانی هه وابه دانه ئه راوه و هیچ استه یه که بهر و هه وابه له گه خ
نه هه ناوه، به کو ده ق کی هه وابه خشی په اوپه له سهراسیمه و
سهر سو مان و ته مومز و هه ندی ئه ز ئه زی به زه خره ف هه ما
نه خش اندراون، خو نهر به سانای ناگه نه مه رامیان به دهستکه وتنی
مانا کان، مه گهر خو نهری مه شکردوو و زیره ک و شنبیر نه بیت.
وشه کان سادهن، استه کان دیارن، به ام که ده گاته ق ناغی کام بوونی
و نهی شيعری، هه ما کان ده بنه له مپهر له بهرده م و وویی و دوو دیوی
و نه کان و ج ر ک له نا و وویی له کردنه وهی ک ده کانی (هه ما)
قور سه کان دروستده بیت.

ئه مهش خه سه هت و بنه مای شيعری نو خوازی و هه نه ده
زمانه وانییه کانییه تی. (ئه د نیس) په یوايه: (شيعر گه ان و یشن کی
هه میشه ییه به ناو نادیاریدا) 11. گه ان و که شفکردنی شيعری هه ما گهر
و په سهر سو مان و نیگه رانی، په ویستی به پاشخان و گه نجینه یه که له
(خه ون) هه یه تا سه فهری ناو زمان و بنیادی ده ق کی هه چنراو له
زمانی سهرده میانه و جیهان بینی و ت وانیی تژی له همز و بهها
په شکه و تووه کانی خه ونه هاوچه ر خه کان بکه یت.

له ناو ده قی سهرکه و توودا، زمان له خیدا کردهی ت کدان و سهر له نو

دروستکردنه‌وې زمانه‌کېه‌تې، د زینه‌وې کانه‌زای به نرخ، گه‌انی
دوورودرې ژي ناو خاځ و خځ و ژر دهریاکانی پ‌ویسته، ب‌یه ب‌
خو‌نهری ئاسایی خو‌ندنه‌وې ئه‌مجره ده‌قانه ئهرکه و هه‌ندکجاریش
ق‌زه‌ون.

نموونه‌ی ئه‌و و‌ننه‌شعیریانه‌ی خو‌نهری ئاسایی، یان ه‌نگب ز‌رک له
شاعیران و ه‌خنه‌گرانی ئاسایی نه‌توانن هرچی بکه‌ن و چ‌ژک له
ماناکانی به‌ده‌ستېه‌نن، نمونه:

(زینده‌وهرک له‌ژر زه‌وی ها‌ته‌ده‌ر)
هه‌وا‌یه‌کی پاراوی هه‌مژي و به‌چاو نزا‌یه‌کی نواند
سوپاس ب‌ ب‌نی خ‌شی په‌ه‌س‌لکه
نه‌یه‌شت ئه‌ست‌ره ته‌ماشای ئه‌و ئاده‌میانه بکات
در‌یان به‌ده‌میوه‌ کردووه) ل: 103

ت‌ به‌ران‌به‌ر تابل‌یه‌کی ته‌جریدی ئا‌سکاو به‌چه‌ندان ه‌نگی ت‌خ و
ه‌مای سه‌یر و ه‌ و سک‌چی به‌ناو‌یه‌کترب‌ وه‌ستاوی، ده‌ب‌ت ئه‌و
(زینده‌وهر) ه‌ چی ب‌ت له‌ژر زه‌وی ها‌تووه‌ته‌ده‌ر؟ باشه ب‌نی خ‌شی
(په‌ه‌س‌لکه) چ‌ په‌یوه‌ندی به‌وانه‌وه هه‌یه، که در‌یان له‌گه‌
(ئه‌ست‌ره) دا کردووه؟ ئه‌م هه‌موو پرسیاره ئا‌زانه، ب‌ وه‌ام له
م‌شکی خو‌نهردا ده‌خول‌نه‌وه، ناتوانن و‌نه‌یه‌ک خه‌یا بکه‌ن، که ل‌ی
نزیك بن و له‌مانا به‌خشییه‌کې ت‌بگه‌ن.

(د‌شاد م‌ریوانی زه‌نگو‌یه‌کی به‌ده‌رگای هه‌وشه‌وه کرد
له‌سه‌ر پ‌شتی ئاسن‌کی سارد نووسی
هه‌بوو
نه‌بوو
هه‌یه و نییه

تا بووت ژوور‌کی تاریکه
چاوم نو‌قاند و له‌دی خ‌مدا ب‌ شو‌ند‌کی دوورم وانی
شو‌ند‌ک بای په‌ه‌ پرچی هه‌وری له‌سه‌ر ده‌مو‌چاوی هه‌دایه‌وه
ک‌گه‌ی گه‌نم گه‌وره‌بوو) ل: 99

ته‌نیا ئه‌وانه‌ی ئا‌گاداری چیر‌کی گرتن و زیندان‌یکردن و پاشان
کپک‌وشتن و گ‌غ‌ریبی: (د‌شاد م‌ریوانی)ن، ده‌زانن ئه‌م چه‌ند و‌نه‌یه
حه‌کایه‌تی له‌ناو‌چوون و قوربانیدانی شاعیره‌که ده‌گ‌ته‌وه، ئه‌ویش له
ک‌ی مانای و‌نه‌کان ده‌خو‌ندر‌ته‌وه، ئه‌گینا گه‌نج و خو‌نهر‌کی وه‌چه‌ی
ئهم‌، که شت‌ک له‌بارهی سه‌رکرده نه‌ته‌وه‌یه‌کانمان نازانن، چ‌ن له‌م
ده‌قه بگه‌ن. کات‌ک سته‌و پاشان و‌نه‌کان ه‌نده ته‌جریدين زه‌ین و

مَشْك مان دووده كهن، وهك ئه وهى له بهرانبهر پارچه يهك له (وشه يه كتر بـ) دامابن و هـ ماكانيان پـ شيته نه كـرت.

له بهرانبهر ئه مه شدا، خـ ده بـت ئه وهى بيه وـت له واقيعى شيعرى نوـخواز حاـيى بـت، ئه وه ندهش زانيارى هـ بـت. خوـندنه وهى ئه مـجـره ده قانه، سه ليقه و وريايى و مه عريفه گه رايبه كى سهرتاپايى ده وـت: (شىمس هينى) گوـتـوويه تـى: (خـ شيعر ده بـت هـ نـدـك گرانى و ته مومـژاويـكـردنى له گـه بـت، خـ شيعر خوـندنه وه بـيشـنـك نيه له بيا بان، بهـكـو هـ زنانه به سهر لووتكه) 12.

هه رگيز مه به ست له دانانى (وشه) له ستهى شيعرى، مانا به خشى و چـژ و گوزارشت كردن نيه، بهـكـو به دوای استى و په نهانه كان، له سيمای گشتى شيعره كانى شاعيرى: (سه د و يه كشه وه) دا ده بيندرـت وهك شاعيره سور ياليسـته كان مامهـى هـز و زمان و بنيادنانى شيعرى هـچا و كردووه، فيكر و بابه تى گوزارشتهى ئازاد و زمانى قه تيس و كورتبـى له سـته و دهـستـگـرتن به زـر به كار نهـهـنـانى وشه، لادان له كلـتـوورى سواو و گوـنـهـدان به بنه ما و هـوشـته كـمـهـايـه تيه بـ مانا كان و فــدانى پرسيار بـ ناو فهزايه كى كراوهى فره هـهـند و شيكاريى، بايه خدان به ئازاديه فيكر يه كان و نوـخـواـزـگـهـرايى له زمان و مـدـلـلـكى نوـ له داـشـتنى بنيادنانى چه مكى شيعرى و سهر كـشـى له خـيا و هـهـا كـردن له خـون و گـهـانـكى بـوچان به دوای افـهـى تازه بـ شيعر و هـهـگـهـانه وه لهـو كـنه سـيـما سواوانهـى نيو سه ده يه شيعرى كوردى به ناوى تازه گه رايبى و هاوچه رخييه تى له بنه ماى هـونه رى شيعردا گـهـهـپـانه كه يان قـرـخـكـردووه، ئه مهـش لهـخـا بـچـكه ناگـرت و چه كه رهش ناكات، به رهه مـيش به دهـسته وه نادات، ئه گهـر چهـند هـكارـكى دهـروونى و اميارى و كـمـهـايـه تى و ئايينى بـ ناو ئهـو سهر كـشـيه يان پهـلـكـش نه كـرد بـت. كاتى خـى: (ئه نـدرىـ برـيتـن) دامهـزـنـه رى شيعرى سور يالى له ئه نجامى بـزار بوون له هـمـوو شـتـكى باوى جيهان، ياخى بوو، وهك مهـلـكى ديل له قه فهـس به دهـست نا ئازادى و دىلى و كـشـه كهـهـكه بووه كانى مرـف، بـياريدا ئيرادهـى بهـهـزبكات و وزه و هـز له سرووش وهـر بـگـرت و دژى قـرـخـكـاريى و لاساييـكـردنه وه و پووچـيهـه كانى ناو مـشـكى مرـفى كـن بـه نـگـت و قه فهـس بشـكـنـت، فيكرى هـها و زمانى نوـ بـيشـكوـنـت، له شيعرى: (نه ترسان) گوزارشتـكى زـر نـزـيـك لهـم بـچـوونا نهـى، كه ده يه وـت وـنايان بـكات، به پاـپـشتى (زمان) كى نوـ شايسته بـ نوـنـهـرايه تى بـچـوونه كانى و سهر كهـوتـنى سهر كـشـيه پـيرـزه كهـى، كه تا سهر ئـسـك باوهـى پـهـناوه و له خوـنـيدا هـايساوه:

(له سهر يهك له تهخته كانی باخچهی گشتی ههولـر
كه شكـی پـغه مبهـرانـم بهـجـهـشت
بـ ئهـوهـی وره و هـز و توانا بدهمه پیاوـکی دـشكاو
له زهوی هـق نه ترسـت
چهـمـك بـ بهـخـوكردنی ماسی و مهـله ئزایه بهـرماـیان و پرسـی
دوژمنان ئـیشتن
ئهـدی برادهـرانی من لهـكوـن
ئهـم پرسـیاره كهـمـكـی تری ماوه) ل: 105

ئهـم شـیعره وهـك شـیعرهـكانی دـیكهـی، مانـیفـستی خود ئاشـكراـكردنه،
خودـیهـكـی وو له ئاسـ و بهـدوای ئاسـ دهـگهـت و لـشی نادیار نییه،
له ههر بارودـخـكدا ئهـگهر زمان ئامانجی كهـشف و دـزینهـوهـی بهـرگی
نوـ و كهـناـی نوـ و ئایهـی بهـیهـكهـوه بهـستنهـوهـی، داھـنـانی هـنـایه
ئاكام، ئهـو زمانه دهـكهـوتـه باری توندوتـیـكـردنی هـسهـنایه تی و
خـجـاـكـردنهـوهـش له (لاسایی)، زمانی شـیعرـی: (سهـباح هـنـجـدهـر) هـم
زمانـكـی تهـواو هاوچهـرخ و هـگـداكوتهـره، هـم زمانـكـی تـایبهـتمهـنده،
كهـسی دـیكه له شاعیران ناتوانن لهـم زمانه دـخـگـهـه نـزـیكـبـهـنهـوه.
(زمان) بووه ته پردی بنیادنانی جیهانـبینـی تـفـكـرین بـ كلتوور و
پـیـادهـكـردنی داھـنـان و بهـكارهـنـانی میتـدی نوـ بـ چالاكـترـكـردنی هـزر
و هاوچهـرخـبوونی زمان.

مه بهست و ئامانجی شاعیر له مهـدا دهـیهـوتـ و واـهـتی نوـی داھـنـهـرانه
بـ گوزارشـتـكـردن له ناوهـوهـی زمانه خـجـیهـكهـیدا بدـزـتهـوه و
نمایشی بكات، بهـو مانایه نا، تهـنـیا جـیاواـزبـت لهـگه شاعیرانی
دـیكه، چونكه ئهـوانهـی ویستووـیانـه لهـگه هاوـپـلهـكانیان له شـیعرـدا
جـیاوازیهـك بدـزـنهـوه، جـگه له (زمان) دهـبـت پـرـژـهـی
مهـعـریفهـگهـراییهـکی هـنـده دهـوـهـمهـندی هـهـبـت دهـرگای گـفـتوگـی بـ
گـهـنـهـوهـی كلتووره جـیاـجـیاـكان كـردـبـتهـوه، ئامادهـش بـت له
شاعیرـكـی: (ئاسایی) بـگـهـدرـت بـ شاعیرـكـی به: (ئهـزموون)، كه
فشارهـكانی سهـری كاری لـنـكهـن و له كـشـشی داھـنـانـدا بهـردهـوام
دهـبـت. ئهـوهـی جـگـای سهـرنـجـمانه، (زمان) گـرفـتی سهـرهـکی خوـنـهـری
كـشـیعرـی: (سهـد و یهـكـشهـوه) یه، چونكه شاعیر له ئهـنـجامی مهـزراـندنی
وشه بـ جـگـای شـیاویدا، جـرـكـ له ناـوونـی له مانای وـنـهـكان
دروستـدهـبـت، هـهـورـكـی سپی له چهـشـنی تهـمومـژ بهـسـهـر كهـش و دـخـی
(مانا) ی شـیعره كه كـدهـبـتهـوه، بهـرجهـستهـكـردنی وشه له ـستهـدا هـهـرگـیز
لای شاعیر به دهستی ئهـنـقهـست و گهـمهـكـردن و زهـخـرهـفهـكاری نهـبووه،
(بهـكوـگرینگی و ئهـركـی وشه له شـیعرـدا ئهـوهـیه بنیادی دهـق پتهـو و
تـكـمه بكات، بزاقی مانا له دهـوری زماندا چالاك بـت) 13.

(جان کڙهڻ) گوتوويه تي: (زمانی ئاسایی یاسا و ڀڳسای خڙی ههیه، که پا به نده به ئه زموونه دهره کیه کانه وه، که چی زمانی شاعر ته و او پڙه وانه یه، پشت به ئه زموونه ناوه کیه کان (الباطنیة) ده به ست 14. به و لڙکدانه وه یه (جان کڙهڻ) بڙت، زمان له شاعر دا مه مله که تی تایبه تی خڙی ههیه، نوڙنهری له دهره وه نیه و خڙی هه موو شتځکه و پرسیارگه لڙکی نه پراکتیکانه و نه تیڙیزانه شه، ده بڙت هڙشه ند به دواي سیمه و اتایه کانی بگه ځځت و ځهوت بڙ تڙگه یشتن بدڙځته وه.

شاعر: په یوه نډیه کی ناوه نډی به (زمان) ههیه، که ئه مه یان ځاستیه که ناگرځ گومانی بخهینه سهر، به ځام هه ستیاری و ترسناکیه که زیاتر له وروژاندنی (خه یا ځ) دا شاردراوه ته وه.

نه نجام:

1- له کڙشعری (سهد و یه کشه وه) دا سځ میتافڙر له خه یا ځگه رایي شاعیر دا خه مځځنراون:

أ- نموونه ی خه یا ځځکی مه عریفی و لڙژیکی.

ب- نموونه ی خه یا ځځکی تځځاما ناوی و خه ونبین.

ج- نموونه ی تځکه ځاوبوونځکی ههردوو نموونه ی سهره وه، کا تځک تځځوانینځک له قووځایی واقیعبینیدا هه ځده هځنجځت.

2- (خه یا ځ) لای شاعیر ته نیا توخمځکی بنچینه یی پځکها ته ی شاعر نیه، (هه وځځ) ی سهره کی دروستبوونی شاعر کانه تی، بځ خه یا ځکردن له ناو کایه ی شاعر دوورنه که وتووه ته وه، ئه م حاځه ته ده گمه نه له ناو شعری نوځخوازی کوردیمان، که شاعیرځک هځنده خه یا ځاوی تا ئه و سنووره ی خه یا ځی بووبځته (هځما) ی شاعر نووسینی و هځماکانیش هه ځگری شیکردنه وه ی ماناگه لڙکی فراوان و ځهه ند و قووځایی (ئاماژه) ی فره جه مسهرن.

3- زمانی له پځناو فراوانکردنی کایه ی خه یا ځه کانی به جځځرځک به کاره ځناوه، وهک دووانه یه کی میتافیزیکی شانیان داوه ته شانی یهک بځ سهرکه وتنی بنیادی دهق له فزای نا هځشیاری و نا هه ستیدا، تا ئه وپه ی سنووری کامځبوونځکی پځ له واتا و سهرسامی و جوانیی.

4- پانتایی (خه یا ځ) هاوته ریب بووه له گه ځ هځزی (زمان) بځ کارا کردن و هه مه جځرکردنی ځایه ځ و ځهه نده کانیان، به دځنیاییه وه ده توانم بځځم: ئه م کڙشعره سهراسیمای خه یا ځی هځنده ده وځمه نده، له ئه ده بی کوردیمان نموونه ی شاعرځکی نوځخوازی زیندووه، ده کرځت توځژینه وه و باس و خواسی زځرتری له باره وه بکرځت، ههروه ها کرانه ویه کی ځه سه نه به سهر زمانی نوځگه ریدا.

پہراوہ کان:

- 1- جراف طولي، (أهمية التخیل في الحياة)، ٲٲٲنامہ می مہککہ، ٲٲٲژی 18/ یہ نایہری/ 2018، ل. 10
- 2- ھمان سہرچاوہ.
- 3- محمد أبو زيد، ٲٲٲنامہ می (الشرق الأوسط)، ژ 14841، لہ 17/ یٲٲٲلیہ/ 2019.
- 4- بومالي حنان، (عبدالوہاب البیاتی و تجلیات الحداثۃ الشعریة)، ل14، ط. 1
- 5- غاستون باشلار (جمالیات المکان) وەرگٲٲٲانی غالب ھلسا، خانہی الجاحظ بٲٲٲ بٲٲاوکردنہوہ، بےغدا 1980، ل. 136
- 6- د. شاکر عبدالحمید، (الخیال من الکھف الی الواقع الافتراضی)، عالم المعرۃ، الکویت، ل. 182
- 7- خیری منصور، (محمود درویش عودۃ الشعر الضال)، منبر ثقافی عربی، ٲٲٲژی 15/9/2019.
- 8- خزعل الماجدی، (العقل الشعری)، النالیآ للدراسات والنشر، ل. 377
- 9- د. شاکر عبدالحمید، (الخیال من الکھف الی الواقع الافتراضی)، عالم المعرۃ، الکویت، ل. 182
- 10- خیری منصور، (محمود درویش عودۃ الشعر الضال)، منبر ثقافی عربی، سائیٹی ئیلیکٲٲٲری نی www.alaraby.co.uk، ٲٲٲژی 15/9/2019.
- 11- سامی مہدی، أفق الحداثۃ وحادثة النمط، بغداد، ل. 166
- 12- شاکر لعیبي، الشعر عند شیموس هینی، مجلة بین النهرین، العدد 124، ص. 57
- 13- د. عبدالواحد لؤلؤة، (البحث عن معنی) دراسات نقدیة، المؤسسة العربیة، بیروت، ص. 112
- 14- رشید أمدیون، (شعریة السؤال ودلالاته)، سائیٹی ئیلیکٲٲٲری نی www.alquds.co.uk، ٲٲٲژی 25/8/2019.

سہرچاوہ کان:

- 1- دیوانی سہباح ٲٲٲنجدہر، بەرگی دووہم، ساٲٲی 2018، چاپخانہی تاران، تاران.
- 2- غاستون باشلار (جمالیات المکان) وەرگٲٲٲانی غالب ھلسا، خانہی الجاحظ بٲٲٲ بٲٲاوکردنہوہ، بےغدا 1980.
- 3- خزعل الماجدی، (العقل الشعری)، النالیآ للدراسات والنشر،

سورية .

- 4- د. شاكر عبدالحميد، (الخيال من الكهف الى الواقع الافتراضي)، عالم المعرفة، الكويت.
- 5- جراف طولي، (أهمية التخيل في الحياة)، جريدة مكة.
- 6- محمد أبو زيد، جريدة (الشرق الأوسط)، عدد 14841.
- 7- بومالي حنان، (عبدالوهاب البياتي و تجليات الحداثة الشعرية).
- 8- خيرى منصور، (محمود درويش عودة الشعر الضال)، منبر ثقافي عربي، الموقع الإلكتروني www.alaraby.co.uk
- 9- سامي مهدي، أفق الحداثة وحداثة النمط، بغداد، ط1.
- 10- شاكر لعبي، الشعر عند شيموس هيني، مجلة بين النهرين، العدد 124.
- 11- د. عبدالواحد لؤلؤة، (البحث عن معنى) دراسات نقدية، المؤسسة العربية، بيروت.
- 12- رشيد أمديون، (شعرية السؤال ودلالاته)، الموقع الإلكتروني www.alquds.co.uk